

Teshaboyev Muhiddinjon Ma’rifovich
TATU Farg‘ona filiali dotsenti. falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Global ijtimoiy adolat konsepsiyasi, globallashuv sharoitida barcha insonlarning huquqlariga e’tibor berish, ularning tashkilotlar va mamlakatlar orasidagi munozaralarni o‘ziga olish va adolatli jamiyatni yaratish maqsadida tuzilgan konsepsiyadir. Ushbu maqolada mazkur masala doirasidag fikrlar bayon etilishiga harakat qilingan.*

Kalit so‘zlar: *fuqarolik jamiyati, qonun ustuvorligi, Konstitutsiya, siyosiy tizim, iqtisodiy tizim, huquqiy tizim, erkinlik, adolat, fuqarolik jamiyati.*

Global ijtimoiy adolat konsepsiyasi, bir necha asosiy prinsiplarga asoslanadi. Bu prinsiplar o‘zaro nomuvofiqlikka chek qo‘yadigan, barcha insonlarning huquqlariga e’tibor beradigan va jamiyatning me’yorliklariga muvofiqlik ko‘rsatadigan prinsiplardir.

Global ijtimoiy adolat konsepsiyasi, bir necha asosiy prinsiplarga asoslanadi. Bu prinsiplar, adolat muammolarini hal etishga, barcha insonlarning huquqlariga e’tibor berishga qaratilgan. 20-asrning 80-90-yillaridan ilmiy adabiyotlarda “globallashuv” atamasi keng qo‘llanila boshlandi. Biroq “globallashuv” tushunchasi, uning predmeti, kelib chiqishi, tarixiy ildizlari va mazmuni haqida aniq fikr mavjud emas.

Globallashuv sharoitida ijtimoiy adolatning axloqiy transformatsiyasi alohida o‘rin tutadi. Bu, masalan, inson huquqlari va erkinligini muhofaza qilish, janjallarni isloh qilish, terrorizm va ekstremizmni kuchaytirishga qarshi chiqish va boshqa axloqiy masalalarga e’tibor beradi.

Axloqiy transformatsiya, ijtimoiy adolatni yaratish uchun kerakli texnologiyalarni va mexanizmlarni ishlatishni talab etadi. Masalan, terrorizm va ekstremizmga qarshi mujodalalarni to‘g‘rilashda munosabatlarni o‘rnatish, jamiyatning inson huquqlariga e’tibor berish va boshqa axloqiy masalalarni o‘rganish uchun kerakli mexanizmlarga yordam beradi.

Global ijtimoiy adolat konsepsiyasi, axloqiy transformatsiyada muhim rol o‘ynaydi. Unda inson huquqlariga e’tibor beradigan prinsiplar mavjud va jamiyat meyorlariga muvofiqlik ko‘rsatadigan prinsiplarga asoslanadi. Globallashuv muhitida axloqiy tarmoqlanish ijtimoiy

adolatga olib kelishi mumkin. Bu inson huquqlarini va erkinliklarini himoya qilish, favqulodda radikallashuvga qarshi chiqish va boshqa etik masalalarni o‘z ichiga oladi.

Axloqiy tarmoqlanish sotsial adolatni yaratish uchun majburiy texnologiyalar va mexanizmlardan foydalanishni talab qiladi. Masalan, favqulodda holatlarga javob berish, inson huquqlariga tegishli bo‘lish va boshqa etik masalalarga ta’lim olish uchun muvofiq mexanizmlardan foydalanish kerak. Globallashuv muhokamalarida axloqiy mulohazalar ijtimoiy adolatga hissa qo‘shishi mumkin. Axloqiy mulohazalar orqali ijtimoiy adolatni yaratish uchun omilkor texnologiyalar va mexanizmlardan foydalanish zarur. Masalan, adolatli savdo, ishchilarning huquqlari va muhitni himoya qilish kabi masalalarni hal qilish ohirgi siklda ko‘paytiriladi.

Iqtisodiy adolatni ushlab turish uchun, etik prinsiplarni muxtalif iqtisodiy tizimlarga taqdim etadi. Bu, adolatli rivojlanishni tashkil etadi, ishchilarga adolatli maosh va foydalanishlarni ta’minlashni va muhitni himoya qilishni o‘z ichiga oladi. Hamda etik munosabatlar siyosiy adolatga ham yordam bera oladi. Bu, demokratiyani rivojlantirish, inson huquqlarini himoya qilish va korrupsiyaga qarshi chiqish kabi masalalarni hal qilishni o‘z ichiga oladi. “Demokratiya xalq uchun xalq yordamida amalga oshiriladigan xalq hokimiyatidir”.

Bundan tashqari, axloqiy mulohazalar ham global tizimda iqtisodiy adolatga hissa qo‘shishi mumkin. Bu adolatli savdo, mehnat huquqlari va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi muammolarni hal qilishni o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy adolatga erishish uchun turli iqtisodiy tizimlarda axloqiy tamoyillar qo‘llanilishi kerak. Bu adolatli raqobatni rivojlantirish, ishchilarning adolatli ish haqi va imtiyozlar olishini ta’minlash, atrof-muhitni muhofaza qilishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, axloqiy mulohazalar ham global tizimda siyosiy adolatga hissa qo‘shishi mumkin. Bu demokratiyani rivojlantirish, inson huquqlarini himoya qilish va korrupsiyaga qarshi kurashni o‘z ichiga oladi.

Siyosiy adolatga erishish uchun turli siyosiy tizimlarda axloqiy tamoyillar qo‘llanilishi kerak. Bu shaffoflik, javobgarlik va qarorlar qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishni rag‘batlantirish kabilardir.

Globallashuv ham davom etayotgan tarixiy jarayon, dunyoning bir hillashuvi va universallashuvi, milliy chegaralarning “o‘chirilishi”, bilimlar va sivilizatsiyalarning o‘zaro ta’siri va boshqalarda namoyon bo‘ladi. Globallashuv ko‘pchilik tadqiqotchilar tomonidan milliy xo‘jaliklarning birlashish jarayoni, jahon iqtisodiyotiga o‘tishi, moliya, texnologiya, tovar va xizmatlarning jahon aylanmasining rivojlanishi sifatida qaraladi. Globallashuv jamiyatning bir turini boshqa turga almashtirish, ya’ni zamonaviydan postmodernga, industrialdan postindustrialga, mustaqillik, suverenitetdan standartlashtirilgan va universal tipdagi jamiyatga o‘tish sifatida ham baholanadi. Globallashuv asosan neoliberal qadriyatlarning kengayishi va bir qutbli yangi dunyo tartibining shakllanishi sifatida oqlanadi.

Globallashuv bu – insoniyat sivilizatsiyasining asoslari bilan bog‘liq bo‘lgan universal muammolarning paydo bo‘lishi va tushunilishi, shuningdek, uning rivojlanishining barqaror ijtimoiy modelini yaratish va ularni hal qilish usullarini izlash bilan bog‘liq bo‘lgan obyektiv mavjudlik davri. Globallashuv turli sohalarda (dindagi ko‘pxudolik va butparastlikdan yagona dinga o‘tishda, siyosiy sohada, qabilalarning xalq va davlatga o‘tishida, geosiyosatda, imperiyalar barpo etilishida va boshqa sohalarda) o‘zini namoyon qildi. Shunga qaramay, globallashuv obyektiv jarayon, insoniyat o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga o‘tmoqda va hokazo masalalarda fanda shunga o‘xshash pozitsiyalarni uchratish mumkin. Shunday qilib, ko‘pchilik tadqiqotchilar globallashuvni jamiyatning postindustrial rivojlanish bosqichi sifatida izohlaydilar.

Ilmiy adabiyotlarda postindustrial jamiyatning quyidagi xususiyatlari ko‘rsatilgan: inson faoliyatining o‘zgarishi; an’anaviy ijtimoiy tuzilmalarni o‘zgartirish; “nazariyaning empirizm ustidan hukmronligi” (D. Bell); axborot inqilobi; iqtisodiy sohadagi tarkibiy o‘zgarishlar; tarmoq tizimining paydo bo‘lishi (M. Kastels) va boshqalar.

Huquq boshqa ijtimoiy tartibga soluvchilarga nisbatan dinamik bo‘lganligi sababli, u globallashuvning paydo bo‘lishiga sharoit yaratadi va uning ta’siriga tushadi. An’anaga ko‘ra,

yuridik adabiyotlarda milliy huquq tizimlari ko‘proq o‘rganilgan, lekin huquqiy tizimlarni birlashtiruvchi va ularni baynalmilallashtiradigan tamoyillarga e’tibor berilmagan.

Ilmiy adabiyotlarda dunyoning globallashuvi va millatlararo huquqning sababiy bog‘liqligi haqida fikr mavjud (V. V. Luneyev va boshqalar). Bu yerda hal qiluvchi omil globallashuv, milliy usti esa uning oqibatidir, deb ishoniladi. Globallashuvning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va huquqiy muammolarini tahlil qilmasdan turib, millatlararo huquqqa obyektiv baho berib bo‘lmaydi.

Globallashuv asosan Buyuk geografik kashfiyotlar ochilishi, yirik savdo kompaniyalari tomonidan imperiyalar barpo yetilishi va kapitalistik munosabatlarning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq. Globallashuv kapitalizmning jahon miqyosida kengayish jarayoni degan neoliberal g‘oya mavjud. K.Marks va F.Engelslar: “Xalqlarning milliy o‘ziga xosligi va bir-biriga qarama-qarshiligi burjuaziyaning rivojlanishi, unga mos turmush sharoiti bilan yo‘qoladi”, deb yozganlar.

Zamonaviy dunyo o‘rnatilgan bozor iqtisodiyoti va davlatlar bilan birgalikda o‘z milliy iqtisodiyotini bozor tamoyillariga yo‘naltiruvchi mamlakatlar majmuidan iborat. Shu nuqtai nazardan qaraganda, “jahon iqtisodiyoti” xalqaro mehnat taqsimoti, savdo-moliya, ilmiy-texnikaviy, moddiy va xizmat ko‘rsatish sohalari bilan birlashgan alohida mamlakatlarning milliy xo‘jaliklari tizimi sifatida shakllanadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan jahon xo‘jaligi iqtisodiy munosabatlar va uning subyektlari (TMK, Xalqaro tashkilot va muassasalar va boshqalar)ning o‘zaro munosabatlari tizimini o‘z ichiga oladi. Iqtisodiyotning globallashuvi obyektiv jarayondir. Jahon iqtisodiyotining rivojlanishi va jahon iqtisodiy integratsiyasi liberallashuv bilan birga kechadi.

Globallashuv jarayonlarida ijtimoiy adolat madaniy sohani ham qamrab oladi. Shunday qilib, milliy madaniyatlar submadaniyatlarga aylanadi va ular orasidagi integratsiya kengayadi. Yangi global jahon sivilizatsiyasi ham umuminsoniy qadriyatlar tizimiga asoslangan turli madaniyatlarning sintezini ifodalaydi. Globallashuv ham bilimga asoslangan madaniy jarayondir. Shunday qilib, ramzlar va madaniy qadriyatlarga boy iqtisodiy jihatdan kam rivojlangan bir qator mamlakatlarning madaniyati butunlay savdo va texnologiyaga bog‘liq. Globallashuv, bir tomondan, odamlarni birlashtirsa, ikkinchi tomondan, madaniy o‘ziga xoslikka yoki bir nechta madaniyatlarning hukmronligiga olib keladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari dunyoni birlashtiradi. Fan va texnikaning kengayishi global xarakterga ega va dunyo, masalan, energiya, kosmik, suv resurslari va boshqalarda o‘zaro bog‘liqlikni oshiradi.

Ta’lim universal bo‘lib bormoqda. Shunday qilib, rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimini rivojlantirib, bir tomondan bu mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishiga to‘sqinlik qilishga urinsa, ikkinchi tomondan mahalliy sharoitga mos kelmaydigan g‘arb ta’lim standartlari qo‘llanilmoqda. Bu esa milliy madaniyatga salbiy ta’sir ko‘rsatib, milliy tildan foydalanishni cheklaydi.

Siyosiy sohada globallashuv quyidagilarda namoyon bo‘ladi: bir qutbli dunyo tartibining shakllanishi; kuch usuli bilan dunyo tartibini aniqlash; xalqaro institutlar inqirozi va boshqalar. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlarda globallashuv ko‘p qirrali hodisa sifatida talqin qilinadi.

Fydalanilgan adabiyotlar:

1. Marifovich T. M. Historical-conceptual analysis of equality and social justice in islamic teaching //Frontline Social Sciences and History Journal. – 2023. – T. 3. – №. 07. – C. 26-33.
2. Тешабоев М. Ijtimoiy adolatni ta’minlashning prinsipial masalalari //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 8.
3. Teshaboev M. M. Prospects for improving the quality of education and education without corruption in the new uzbekistan //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 534-541.
4. Тешабоев М. М. Ижтимоий адолат ва ижтимоий тенглик тушунчаси ҳақида турлича фикрлар //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 668-676.
5. Тешабоев М. М. Ахлоқий маданият тузилмаси ва моделлари //ilmiy xabarnoma. – Т. 37.

6. Тешабаев М. М. Формирование основ нравственной культуры личности в образовательном процессе и гуманистическое мировоззрение //Credo new. – 2011. – №. 1. – С. 19-19.
7. Teshaboev M. Moral Upbringing In Educational Sphere //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 180-184.